

Atıf / Citation

ACAR, E., AYDEMİR, Y. (2025). "Edebiyat Tarihinin Yardımcı Kaynakları Mecmualar ve Divanlara Girmemiş Bazı Şiirler". *Gazi Türkiyat*, 37: 145-158.

Geliş / Submitted

01.09.2025

Kabul / Accepted

07.12.2025

DOI

10.65007/gaziturkiyat.1776171

EDEBİYAT TARİHİNİN YARDIMCI KAYNAKLARI MECMUALAR VE DİVANLARA GİRMEMİŞ BAZI ŞİİRLER*

Magazines as Auxiliary Sources of Literary History and Some Poems That Did Not Enter the Divans

Esma ACAR**

Yaşar AYDEMİR***

Öz

Klasik Türk Edebiyatının önemli kaynakları arasında yer alan şiir mecmuaları antoloji niteliği taşıyan derleme eserlerdir. Edebiyat tarihine türlü yönlerden katkısı olan ve kütüphanelerde, vakıflarda, özel ellerde pek çok örneği bulunan bu eserler bilinmeyen yeni şairlere yer vermesinin yanında bilinen şairlerin divanlarında yer almayan bazı şiirleri de ihtiva eder ve bu yönüyle divanlardaki eksiklikleri tamamlar. Divanlarda yer alan şiirlerin nüsha farklarını ortaya çıkarması bakımından da mecmualar önemli bir işleve sahiptir. Divan şiirinin zirvesini yaşadığı 16. yüzyıl şiirlerinden örnekler içeren, Hırvatistan Bilimler ve Sanatlar Akademisi Arşivi Doğu Koleksiyonunda Mecmûatü'l-Eş'âr adıyla kayıtlı bir mecmuada birtakım şairlerin çeşitli sebeplerle divanlarına girmemiş bazı gazelleri tespit edilmiştir. Bu çalışmada divanlarda bulunmayan söz konusu gazellerin neşirlerine yer verilecektir. 16. yüzyılın önemli şairlerinden Emrî, Murâdî, Cinânî, Zâtî, Hayâlî, Selîkî, Fiğânî gibi isimlerin ilgili mecmuada bulunan ancak kaynaklara yansımayan şiirleri çalışmanın muhtevasını oluşturmaktadır. Bu şiirler ilgili şairlerin divanlarında olmadığı gibi tanınmış diğer mecmualarda da yer

*Bu çalışma Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Esma Acar tarafından Prof. Dr. Yaşar Aydemir danışmanlığında hazırlanan "Mecmû'atü'l-Eş'âr İnceleme-Metin (Hırvatistan Bilimler ve Sanatlar Akademisi Arşivi Doğu Koleksiyonu 1177)" başlıklı doktora tezinden hareketle üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı/ TÜRKİYE. esmaacar@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3268-2707

***Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, Ankara/TÜRKİYE. aydemir@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3402-1312

almamıştır. Bu anlamda özgün görünmektedir. Çalışmamızda bir taraftan şiir metinlerine yer verilecek diğer taraftan da şiirlerin ilgili şairlerin divan nüshalarına girmeme sebepleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mecmua-i Eşâr, Emrî, Murâdî, Zâtî, Hayâlî, Cinânî, Selikî, Figânî.

Abstract

Poetry mecmuas in Classical Turkish Literature are compilation works that have the quality of anthology. These works, which contribute to the history of literature in various ways and have many examples in libraries, foundations, and private hands, include poems that are not included in the divans of known poets, as well as include unknown poets and complete the deficiencies in the divans. Anthologies also serve an essential function in revealing different versions of poems found in divans. Examples from 16th-century Divan poetry, which reached its zenith, have been identified in a collection titled *Mecmûatü'l-Eş'âr*, registered in the Eastern Collection of the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts. These examples consist of ghazals by various poets that, for various reasons, were not included in their Divan collections. In this article, the publications of these ghazals will be included. The poems of important poets of the 16th century, such as Emrî, Murâdî, Cinânî, Zâtî, Hayâlî, Selikî, Figânî, which are included in the relevant mecmua but not reflected in the sources, constitute the content of this article. The poems in question are not included in the divans of the relevant poets, nor are they included in other well-known journals. In this sense, it seems original. In this article, on the one hand, the texts of the poems will be included, and on the other hand, the reasons for not entering the divan copies of the relevant poets will be emphasized.

Keywords: Mecmua-i Eşâr, Emrî, Murâdî, Zâtî, Hayâlî, Cinânî, Selikî, Figânî.

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatında divan sahibi olmak şairler için her zaman önemli bir gaye olarak görülmüştür. Belirli bir edebî birikime ulaşan şairden şiirlerini gelenekleşmiş bir çerçeveye uygun şekilde tertip ederek kitaplaştırması yani şiirlerini “divan” adıyla tek bir kitapta toplaması beklenmiştir (Akün 1994: 396). Divan sahibi bir şair olarak anılmak her zaman itibar göstergesi olmuştur. Bunun yanında mürettep bir divan oluşturmak şair için şiirlerinin kaybolmaması ve diğer şairlerin şiirleriyle karışmaması açısından da önemlidir (Kaplan 2018: 224). Hayatları boyunca divanlarını birkaç kez tertip eden şairlerin varlığı da bilinmektedir. Bir şairin şiirlerine ulaşılmak istendiğinde başvurulacak ilk kaynak o şairin divanıdır. Ancak pek çok şairin çeşitli nedenlerle divanlarına girmemiş olan şiirleri mevcuttur. Divanların yeniden tertibi esnasında divandan çıkarılan şiirler ya da divana yeni eklenen şiirler olabilmektedir. Divanlarda bulunmayan şiirlerin tespiti noktasında farklı kaynaklar devreye girer. Şiir mecmuaları bu kaynakların en önemlilerindendir (Aydemir 2001:151).

Şiir mecmuaları edebiyat tarihimize türlü yönlerden katkıda bulunan derleme eserlerdir. Mecmualar sayesinde genel olarak dönemin zevklerini, edebî tercihlerini anlamak mümkündür (Köksal 2012: 420). Bilinmeyen yeni şairlerden mecmualar yoluyla haberdar oluruz. Ayrıca bilinen şairlere ait bilinmeyen şiirlerin ortaya çıkmasında da mecmualar büyük rol oynar. “Mecmuaların önemli işlevlerinden birisi de gerek nüsha eksikliğinden ve gerekse başka nedenlerle divan metnine girmemiş şiirleri içermesidir. Bu nedenle tenkitli metin neşirlerinde mecmuaların metne önemli ölçüde katkısı vardır” (Aydemir 2007: 135).

Divan nüshalarında olmayıp da mecmualarda bulunan şiirlerin nüshalara girmemesinin pek çok sebebi olabilir. Bu sebepler arasında şairin divanı tertip ettikten sonra şiirini yazması, karalama ve egzersiz amacıyla yazdığı şiirlerin divanına girmesini istememesi, divanı şairin kendisi dışında birinin tertip etmesi ve bazı şiirleri dışarıda bırakmış olması, divanı tertip eden kişinin amatörlüğü sebebiyle yapabileceği hatalar gibi pek çok sebep sayılabilir (Aydemir 2007: 132). Şiir mecmuaları bilinmeyen yeni şiirleri ortaya çıkarmasının yanında bilinen bir şiir içerisindeki eksikleri, beyitlerdeki ya da kelimelerdeki farklılıkları tespit etme olanağı da sunar.

Kaynaklarda adı geçmeyen, unutulmuş şairlerin şiirlerine, bilinen şairlerin bilinmeyen/divanlarında bulunmayan şiirlerine, şairlerin divanlarındaki şiirlerinin farklı şekillerine, bilinmeyen veya kullanılmayan nazım şekillerine ve yeni edebî türlere şiir mecmuaları sayesinde ulaşabilir olması mecmuaları değerli kılan unsurlardandır (Köksal 2012: 417-420). Gerek edebiyat tarihimizdeki eksik bilgileri tamamlaması ve gerekse yeni bilgiler ilave etmesi yönüyle önemli bir yere sahip olan şiir mecmuaları, tezkirelerde yer almayan şairler veya tezkirelerde yer almakla birlikte haklarında ilave bilgiler bulabileceğimiz vazgeçilmez kaynaklardır.

HİRVATİSTAN BİLİMLER VE SANATLAR AKADEMİSİ ARŞİVİ DOĞU KOLEKSİYONU'NDA (1177) BULUNAN MECMÛATÜ'L-EŞ'ÂR VE DİVANLARA GİRMEMİŞ ŞİİRLER

Klasik Türk Edebiyatı geleneği içerisinde yüzyıllar boyunca pek çok önemli şair yetişmiştir. Bu şairlerin divanlarına girmemiş olan birtakım şiirler yine mecmualar yoluyla ortaya çıkarılmıştır. Örneğin Çâkerî Dîvânı mecmuaların taranmasıyla bulunan 18 yeni şiirle birlikte neşredilmiştir (Aynur 2013). Bir diğer örnek ise Vizeli Ramazan Behiştî Dîvânı'dır. Behiştî Dîvânı hazırlanırken eserin eldeki iki yazma nüshasına ilave olarak yaklaşık taranan 1500 civarındaki mecmua arasında bulunan şiirlerle Behiştî'nin tenkitli metni mevcut divan nüshalarındaki şiirlerin yaklaşık iki katına çıkarılarak hazırlanmıştır (Aydemir 2018: 34).

Bu çalışmaya kaynaklık eden şiir mecmuası Hırvatistan Bilimler ve Sanatlar Akademisi Arşivlerinin Doğu Koleksiyonunda 1177 numarada Mecmûatü'l-Eş'âr (OZHA) adıyla kayıtlıdır. Mecmûatü'l-Eş'âr ağırlıklı olarak 16. yüzyıl divan şiirinden örnekler içermektedir. Mecmuada bulunan şiirlerin çoğu gazel formundadır. Bunun yanında az da olsa diğer nazım şekillerinde yazılmış şiirler de bulunmaktadır. Mecmuanın derleyicisi ve tertip tarihi bilinmemektedir ancak eser içerisinde yer alan bilgilerden hareketle eserin derlenme tarihinin 1603-1619 yılları arasında olduğu düşünülmektedir. Eser kısmen bir düzen içerisinde tertip edilmiştir. Kasideyle başlayan mecmuada diğer nazım şekillerine de sırayla ve belirli sayfa aralıklarında yer verilmiştir (Acar 2023: 9-10). Eserde şiir dışı malzeme bulunmamaktadır.

Mecmûatü'l-Eş'âr'da yer alan bazı gazellerin; şairlerin divanları üzerine yapılan çalışmalarda bulunmadığı tespit edilmiştir. Bazı şiirlerin ise divanlarda yer almasına rağmen beyit sayısında ya da kelime kadrosunda farklılıklar olduğu görülmüştür. Mecmuada bulunup ilgili şairlerin divanlarında olmadığı tespit edilen gazeller bu çalışmada mecmuadaki varak numaralarıyla birlikte paylaşılacaktır. Söz konusu şiirlerden ilki Emrî'ye aittir. Mecmua metninde "Emrî Çelebi" başlığıyla verilen bu şiirin ardından "Nazire-i Bâkî" başlıklı şiir yer almaktadır. Bâkî'ye ait olduğu belirtilen nazire Bâkî Divanı'nda mevcuttur. Ancak zemin şiir olarak verilen gazel Emrî Divanı'nda bulunmamaktadır (Saraç 2002).

mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Bilmez miyem seni ey bî-vefâ nesin¹

Âşûb-ı rûzgâr u belâ-yı zamânesin

Devlet nişânların görüben sînde göñül

Beñzer hadeng-i gamze-i yâre nişânesin

Kanda bahâ olur seni bir öpmege şehâ

Hüsn ü bahâda bî-bedel ü bî-bahânesin

Ey serv-i bâg egerçi ki bâlâ bülendsin

Ammâ nigâr kaddine nisbet miyânesin

Emrî gazelleri ele girmezse câre ne

Diñle seherde bülbül-i gûyâ terânesin (OZHA 163b).

Yukarıda yer verilen gazel Emrî Divanı'nda bulunmamakla birlikte bilinen mecmualara da yansımamıştır.² Emrî Divanı'nda bu şiirle redif ve kafiye benzerliği olan başka bir şiir de yoktur. Ancak hem mecmuada hem Emrî divanında bulunan çok sayıda ortak şiir mevcuttur. Mecmuada Emrî'ye ait 5'i nazire olarak yazılmış toplam 33 gazel vardır. Bu durum şiirin aynı mahlaslı başka bir şaire ait olma ihtimalini azaltmaktadır. Ayrıca şair tezkirelerde de mecmuadaki gibi "Emrî Çelebi" şeklinde anılmıştır. Mecmua metninde bulunup Emrî Divanı'nda yer almayan bir diğer şiir şu gazeldir:

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvillâ

Bu ömr-i bî-karârı hod bilürsin cümle zâ'il hâ

Ben oldum meclis-i meyde hayâl-i dil-rübâ oldı

Îlâhî ber-devâm olsun bu sohbet bir niçe yıl hâ

Belâ küncinde ben dil-haste irdüm hâlet-i nez'e

Tabîbüm şerbet-i vasluñ yetiştür bir meded kul hâ

Mey-i nâba baña gel tevbe teklîf eyleme vâ'iz

Ki zîrâ zabtına kâdir olınam gönümün bil hâ

*Cemî'-i mâsivâdan dil tecerrüd ister ey Emrî
Velikin sâde-rû görse añâ gâyet de mâ'il hâ (OZHA 157a).*

Yukarıdaki gazelin ilk dizesi Şirazlı Hâfız'ın divanındaki ilk gazelin ilk dizesidir. Bu dize ve bazen de ilk beytin tamamı Osmanlı şairleri tarafından tazmin edilmiştir (Aksoyak 1999: 100). Mecmuada önce Behiştî'nin bu dizeyle başlayan gazeli verilmiş, ardından nazire başlığıyla Emrî, Sırrî, Adlî tarafından yazılan şiirler yer almıştır. Emrî'nin gazeli nazire olarak verilen şiirlerden biri olarak metinde yer almasına rağmen Emrî Divanı'nda bulunmamaktadır.

Mecmua, bir nazire mecmuası olmamakla birlikte çok sayıda nazire şiir içermektedir. Bu nazirelerin tamamı zemin şiirlerle peş peşe verilmiştir. Şiirlerden bazılarının zemin şiiri ilgili şairin divanında mevcutken nazire şiirin divana girmemiş olduğu, bazen de zemin olarak alınan şiir divanda bulunmazken nazire şiirin divanda mevcut olduğu görülmektedir.

Mecmuada kendisine ait bazı şiirlerin mevcut divanında bulunmadığı tespit edilen bir diğer şair Murâdî'dir. Metinde Murâdî'ye ait çok sayıda şiir bulunmakta olup bunlar genellikle "Sultan Murad" başlığıyla verilmiştir. Murâdî'ye ait olarak kaynaklarda yer alan şiirlerin bir kısmının şairin mevcut divanında bulunmadığı bilgisi Murâdî Divanı'nı yayına hazırlayan H. Ahmet Kırkkılıç tarafından da paylaşılmıştır (2015: 56). Mecmûatü'l-Eş'âr'da yer alıp şairin divanında bulunmayan gazeller aşağıda paylaşılmıştır.

*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Âh kim gönülüm diler seyr itse cânân illerin
La'l-i nâbuñ nûş idüp görsem Bedahşân illerin*

*Döne döne Hû diyü girsem semâ'a şevk ile
Kasd-ı Mevlânâ kılup görsem Karaman illerin*

*Kabza-i teshîre çekse lutf idüp Monlâ gibi
Seyr idüp A'câmı görsem ol Horâsân illerin*

*Sürh-serler başını hâke berâber eyleyüp
Sürme diyü gözüme sürsem Sıfâhân illerin*

*Ey Murâdî mu'cizât-ı Ahmed oldı reh-nümûn
Çâr yâr aşkına kırsam cümle Îrân illerin (OZHA 114a).*

*mef'ûlû mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
Ragbet mi kodı tatlu dilüñ sükkere cânâ
Kıymet mi kodı la'l-i lebüñ cevhere cânâ*

*Salın yûri gel bâğı tolan serv-i revânûm
Haclet gele şimşâd ile tâ ar'ara cânâ*

Hasretde kodı halkı ...³

Mislüñ bulmaz gelse cihân bir yire cânâ

Zülfüñ gibi elbette olur perîşân ...⁴

Her kim ki virür gönlünü sen dil-bere cânâ

Hecründe neler çekdiğini yazsa Murâdî

Sıgma idi dîvân ile ol deftere cânâ (OZHA 148b-149a).

Mecmuada Murâdî'nin "gizlemiş" redifli üç ayrı şiiri bulunmakta olup bu şiirler şairin yayınlanmış mevcut divan neşrinde yer almamaktadır. Söz konusu şiirler aynı redif, kafiye ve anlam çerçevesinde yazılmıştır. Bu hâliyle bir eskiz çalışması gibidir. Şairin bu üç şiir üzerinde çalışarak tek bir şiire dönüştürmeyi hedeflemiş olma ihtimali akla gelmektedir. Ancak ya ilgili çalışmayı ikmal edememiş veya bu çalışma farklı nedenlerle divanına girmemiştir. Her üç şiirde de "insan gizlemiş" ifadesi vardır, şiirlerden ikisinde ise "bin kân gizlemiş" ifadesi bulunmaktadır. Yine şiirlerden ikisinde "Yusuf-Yakup" mazmunu kullanılmıştır. Bu örnekler belirtilen varsayımı güçlendirmektedir.

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Mihriñi koynunda gördüm mâh-ı tâbân gizlemiş

Ya'ni nâr-ı 'aşkuña mihri-i drahşân gizlemiş

Aldılar ortaya Ya'kûb-ı dili ebnâ-yı gam

Yûsuf-ı sabrın alup çâhında ihvân gizlemiş

Ben zamîrüm sırrını dildâra eylerdüm 'ayân

Nutk miftâhın velikin hâzin-i cân gizlemiş

Aklumı yağmâya virdi benden eylermiş hazer⁵

Kendüsi virür harâcî günde biñ kan gizlemiş

Bir tecellîye Murâdî döymedi dâğ oldu ...⁶

Almadı arz u semâ kim anı insân gizlemiş (OZHA 145b).

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Aşkuñi pinhân idüp koynumda cânân gizlemiş

Bir mücevher hakkıdır geöherle sultân gizlemiş

Cism ile cânüm virüp gördüm gönül âyînesin

Âb u gilden perde asmış mahz-ı insân gizlemiş

Aç gözüñ şeb hem seher mevt[i] vü cânı şerh ider

Zulmet-i ayn-ı fenâda âb-ı hayvân gizlemiş

Men aref sırrını ne añlar şu kim 'irfânı yok

Mâ-arefnâdan hicâb itmiş vü îmân gizlemiş

Ma'rifet bezminde câm-ı aşkı irfân iline

Sun Murâdî turmagıl çün sende ummân gizlemiş (OZHA 145b-146a).

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

*Mihr-i aşkuñ her gice bu çarh-ı gerdân gizlemiş
Ârızuñ mâhı ziyâsın rûz-ı tâbân gizlemiş*

*N'ola Ya'kûb-ı dîli aldarsa ebnâ-yı garaz
Yûsuf-ı aklın alup çâhunda devrân gizlemiş*

*Niçe idem ben hakâyık sırrını keşf ü beyân
Nutkumı hatm ile bulup hâzin-i cân gizlemiş*

*Her kime baksa gözi gâret idüp inkâr ider
Bir harâmîdür o kim bir günde biñ kan gizlemiş*

*Her tecellîye n'ola sabr itse dil dâ'i Murâd
Ol emânetsiz peder kim anı insân gizlemiş (OZHA 146a).*

Mecmuada Murâdî'ye ait yukarıdaki şiir zemin olarak gösterilmiş ve ardından Bâkî tarafından yazılan nazireye yer verilmiştir. Murâdî'nin şiiri şairin divanında yer almazken nazire olduğu belirtilen şiir Bâkî Divanı'nda mevcuttur. Ancak Murâdî'ye nazire olduğunu belirten bir kayıt da bulunmamaktadır (Küçük 2011: 231).

Mecmûatü'l-Eş'âr'da bulunup ilgili şairin divanında (Tarlan 1967; Tarlan 1970; Çavuşoğlu ve Tanyeri 1987) bulunmayan bir diğer şiir ise yine 16. yüzyıl şairlerinden Zâtî'ye aittir. Mecmuada birbirine nazire olarak yazılmış “gazelleri” redifli beş şiir vardır. Çok sayıda divanda rastlanan bu redif birçok şair tarafından sevilmiş veya modaya dönüştüğü için yazılmış olmalıdır.

mef'ûlû fâ'ilâtü mef'ûlû fâ'ilün

*Dür dişleriñe döndi Le'âlî gazelleri
Güftârûña okundı Zülâlî gazelleri*

*Vasf itdiler meger ki dehân u miyânuñı
Oldı nişâne añâ Hayâlî gazelleri*

*Fark-ı felekde eyler ise yirini n'ola
Ebrûlaruña döndi Hilâlî gazelleri*

*Sen serv-kâmetüñ yolına hâk olalı dil
Vird-i zebânım oldu Nihânî gazelleri*

*Vasf ideli o gözleri âhûyı Zâtiyâ
Mülk-i Hıtâyâ⁷ irdi Gazâlî gazelleri (OZHA 158a).*

Mecmuada bulunan “gazelleri” redifli bir başka şiir ise Hayâlî'ye aittir. Söz konusu şiir şairin divanında (Tarlan 1992) mevcut değildir.

mef'ûlû fâ'ilâtü mef'ûlû fâ'ilün

*Kevser lebüñe döndi Zülâlî gazelleri
Güftârûña okundı Makâlî gazelleri*

Rengîn lebûnle dūr dişûne döndi dil-berâ
 La'li gazelleriyle Le'âlî gazelleri

Ebrûlarıyla rûy-ı cihân tâb u sâfîdur
 Şem'i gazelleriyle Hilâlî gazelleri

Gâh agladur belâ kişiyi gâh güldürür
 Hicrî gazelleriyle Visâlî gazelleri

Baglandı gül ruhuña senüñ serv kaddüñe
 Nahli gazelleriyle Nihâlî gazelleri

Döndi o hüsn-i hulk ile ol hûb haslete
 Medhî gazelleriyle Hisâlî gazelleri

Fikr-i miyânun eyleyeli virdidür müdâm
 Re'yi gazelleriyle Hayâlî gazelleri (OZHA 25b).

Hayâlî'ye ait şiirler başka şiir mecmualarında da yer almaktadır. “Şairin hayattayken bir divan tertip etmemiş olması, şiirlerinin çoğaltılarak ortak bir yazma nüsha oluşturulmasına engel olmuştur. Bu durum Hayâlî Bey'e ait şiirlerin yazmalar arasında farklılık göstermesine sebep olmuştur” (Bahadır 2012: 922).

Cinânî'nin aşağıda paylaşılan şiiri de mecmua metninde yer alıp şairin divanında bulunmamaktadır. Cinânî Divanı'nda “benüm sultânüm” redifli başka bir gazel bulunmakta olup bu gazel mecmuadaki şiirle içerik yönünden benzerlik göstermektedir.

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
 Sensin iklim-i dile şâh benüm sultânüm
 Kuluñam yarıcuñ Allâh benüm sultânüm

Ârızuñ üstine tarf-ı külehüñ eyle siper^s
 Bilsün eksüklüğünü mâh benüm sultânüm

Elif-i kaddün añup nokta-i hâlûñle gönül
 Der ü dîvâra yazar âh benüm sultânüm

Dâğlar sanma derûnumda belâ askerine
 Kurdı gam hayme vü hargâh benüm sultânüm

Cân-ı pâkini Cinânî yoluña eylese çâk
 Eylemezseñ eger ikrâh benüm sultânüm (OZHA 143a).

Şairin divanında yer alan “benüm sultânüm” redifli şiir ise aşağıdaki gibidir. Mecmuada bulunan şiir beş beyitten oluşmakta iken divandaki şiir altı beyittir. Redifin yanında iki şiirin vezinleri de ortaktır. Mecmuadaki şiir “Sensin iklim-i dile şâh benüm sultânüm” dizesi ile başlarken divandaki şiirin ilk dizesi “Mülk-i dilde olalı şâh benüm sultânüm” şeklindedir. Bu benzerlikler ve ortaklıklar mecmuadaki şiirin eskiz olabileceğini ve bu nedenle divana girmediğini düşündürmektedir. Divanda

“sultânüm” redifli iki, “benüm” redifli beş gazel bulunması bunların şair tarafından tercih edilen redifler olduğunu göstermektedir.

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

*Mülk-i dilde olalı şâh benüm sultânüm
Zulm idersin baña her gâh benüm sultânüm*

*Kâmetiün nahli ki neveste-i bâg-ı dildür
Ser-firâz eylesün Allah benüm sultânüm*

*Bunca dil-hasteleriün âhın alırsın her gün
Hayr ider mi saña bu âh benüm sultânüm*

*Va'de-i vasluñla bilmem nice sabr eyliyeyin
Müddet-i 'ömr ise kûtâh benüm sultânüm*

*Oldı peyveste felek farkına âhum ammâ
Olmaduñ zerrece âgâh benüm sultânüm*

*Âsitânuñda seniñ bende-i dîrîneñdür
Bu Cinânî-i senâ-hâh benüm sultânüm (Okuyucu 1994: 547).*

Mecmuada olup da divana girmeyen şiirlere başka bir örnek de Figânî'nin aşağıdaki gazelidir. Figânî Divançesi'nde yer almayan bu şiir Mecmûatü'l-Eş'âr'da mevcuttur. Nitekim Figânî Divançesi de mecmualar içerisinde bulunan şiirleri toplama yoluyla tertip edilmiştir. Figânî'nin hayatta iken düzenlenmiş bir divanı yoktur. Kaside ve gazelleri dağınık bir şekilde şiir mecmualarında kalmıştır. “Bununla beraber, eski edebiyatımız açısından gerçekten değerli bir şair olduğu için, XVI. yy.dan başlayarak düzenlenen birçok şiir mecmualarına ondan epey parçalar alınmıştır” (Karahana 1966: III).

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

*Nazar-ı pâk ile her kim baka rûy-ı Hasan'a
Yazıla nâme-i a'mâline yüz biñ hasene*

*Hüsni-i Yûsuf dahi olursa görünmez gözüme
Vireli gönümi sen hulkı Hüseyin ü Hasan'a*

*İsm ile hulkı Hüseyin vechi hasen oldu anuñ
Nice cân virmeyem ol cân u cihânum Hasan'a*

*Seğ rakîbüñ sözine sakın inanma gönülüm
Çü bilürsin ki adû kıydı Hüseyin ü Hasan'a*

*Ey Figânî nazaruñ çünki seniñ pâk durur
Hasenât ister iseñ durma nazar it Hasan'a (OZHA 117a).*

16. yüzyıl şairlerinden Selîkî, mecmuada şiirleri bulunan isimlerden bir diğeridir. Kaynaklarda kendisinin mürettep bir divan tertip ettiği belirtilse de henüz divanın herhangi bir nüshası ele geçmemiştir (Köksal 2013). Ancak pek çok şiir mecmuasında

şiiirleri bulunmaktadır. Ömer Zülfe Selîkî'nin mecmualarda bulunan şiiirlerini toplayarak yayımlamıştır. Şairin Mecmûatü'l-Eş'âr'da mevcut olan üç şiiirine Zülfe'nin hazırlamış olduğu kitapta rastlanmamıştır (Zülfe 2006).

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

*Sen baña gül bülbül-i nâlân olayın ben saña
Sen baña şeh bende-i fermân olayın ben saña*

*Çünkü gönlümde yir itdüñ kaçma cânâ sîneden
Gizlû genc ol sen baña vîrân olayın ben saña*

*Iyd-ı vasla ırgürüp kurbân iderseñ âşıkı
Ey kemân-ebırü güzel kurbân olayın ben saña*

*Çün baña kâr eyledi keyfiyyet-i esrâr-ı aşk
Bârî gel karşımda tur hayrân olayın ben saña*

*Niçe yıllardur ölümlüñdür Selîkî derd-mend
Dimedüñ bir kez aña dermân olayın ben saña (OZHA 122a).*

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

*Ey felek cismüm gubâr itdüñ dahi n'itseñ gerek
Zerre zerre târ-mâr itdüñ dahi n'itseñ gerek*

*Tâze tâze dâğlarla cismümi pîr eyleyüp
Şeşder-i mihnetde zâr itdüñ dahi n'itseñ gerek*

*Hançer-i cevır ile yarup sîne-i pür-derdümi
Gizlû râzum âşikâr itdüñ dahi n'itseñ gerek*

*Eyleme her dem Selîkî derd-mendi pâ-y-mâl
Râh-ı gamda pâ-y-mâl itdüñ dahi n'itseñ gerek (OZHA 122a).*

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

*Ayagüñ toprağıdur tâc-ı sa'âdet başuma
Pâdişâhum devletüñde kondı devlet başuma*

*Ey yüzi cennet lebi gevher saçı cân mahşeri
Sen kıyâm itdüñ hemân kopdı kıyâmet başuma*

*Gözlerüm yaşı n'ola seyl-âb olup cûş eylese
Ebr-i gamdan yağdı çün bârân-ı mihnet başuma*

*Dahi Mecnûn olmadın sahrâ-yı gam ser-geştesi
Yapmış idi âşiyân murg-ı melâmet başuma*

*Ey Selîkî her gören rahm eyler oldı hâlûme
Kim felekde şol kadar geldi felâket başuma (OZHA 122b).*

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında şairin şiirlerini tek bir kitapta toplayarak mürettep bir divan hâline getirmesi hem şairin itibarı açısından hem de şiirlerinin kaybolmaması açısından önemlidir. Ancak bazı şairlere ait şiirlerin o şairlerin divanlarında bulunmadığı da bilinmektedir. Bu duruma örnek olarak şairlerin divanlarına girmemiş bazı gazeller bir şiir mecmuasında karşımıza çıkmaktadır. Çalışmaya kaynaklık eden söz konusu mecmua Emrî, Murâdî, Zâtî, Cinânî, Hayâlî, Figânî gibi 16. yüzyılın önemli şairlerinin divanlarında bulunmayan şiirlerini ihtiva etmektedir. Mecmua metninde bulunup şairlerin divanlarında yer almayan şiirlerin tümü için bilinen nazire mecmuaları taranmıştır. Ancak bu çalışmada ele alınan şiirler taranan mecmualarda da görülmemiştir.

Şairlerin şiirlerinin divanlara girmemiş olmasının sebepleri düşünüldüğünde; şairin şiiri bilerek divana almamış olması, divanda yer alan benzer bir şiirin mecmuada eskiz nüshasının olması, şiirin divanın tertibinden sonra yazılmış olması, şairin yazdığı şiiri beğenmemesi, divanı tertip eden kişiden kaynaklı hatalar gibi pek çok faktör akıllara gelmektedir. Divanlara girmeyen şiirlerle ilgili olarak üzerinde düşünülmesi gereken bir başka husus ise söz konusu şiirin ilgili şaire ait olup olmadığıdır. Bunların doğru tespiti noktasında şairin üslubu, kelime seçimi, yaşadığı yüzyıl, edebî kişiliği gibi unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır. Yukarıda belirtilen şiirler ilgili şairlerin divanlarında bulunmuyor olsa da mecmua içerisinde divanlarda yer alan pek çok ortak şiirin mevcut olması ve şairlerin kullandıkları kelime kadrosu göz önünde bulundurulduğunda şiirlerin söz konusu şairlere ait olması kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bunların yanında şiirlerin sahipleri ile ilgili çıkarım yapmayı sağlayacak farklı sebepler de olabilmektedir. Emrî örneğinde belirtildiği gibi şaire ait şiirlerin mecmuada da tezkirelerde geçtiği şekilde “Emrî Çelebi” olarak başlıklandırılması, 16. yüzyılda Emrî mahlasını kullanan başka bir şairin bulunmuyor oluşu, mecmua metninde ve divan nüshasında bulunan pek çok ortak şiirin varlığı gibi hususlar şiir ve şair eşleşmesi konusunda yardımcı olmaktadır. Buna rağmen mecmualarda birtakım hatalı yazımlar da mevcuttur. Bu çalışmaya konu olan mecmuada Bâkî’ye ait olarak gösterilen bir şiirin Nev’î Divanı’nda mahlas değişikliğiyle aynıyla yer alması, “Müseddes-i Hayâlî” başlığıyla verilen bir şiirin Cinânî Divanı’nda bulunması, “Vahyî” başlığıyla kaydedilen bir gazelin Vahyî Divanı’nda bulunmayıp Bağdatlı Rûhî Divanı’nda yer alması, Necâtî’ye ait olarak verilen gazelin Bahârî’ye ait olması gibi. Şiirlerin hatalı şekilde başlıklandırılması gibi durumlar gözden kaçırıldığında söz konusu şiirlerin başlıkta ismi yazan şairlerin divanlarında bulunmadığı yanlışına düşülebilir.

Şiir mecmualarının zengin içeriği ile edebiyat araştırmacısına türlü yönlerden kaynaklık ettiği aşîkârdır. Divanlarda bulunmayıp mecmualarda yer alan şiirlerin varlığını gösteren çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu örnekler mevcut divan

nüşhalarında bulunan eksikliklerin mecmualar tarafından tamamlandığını göstermektedir. Buradan hareketle şiir mecmualarının edebiyat tarihine olan katkısını ve önemini bir kez daha vurgulamak yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- ACAR, E. (2023). *Mecmû'atü'l-Eş'âr İnceleme-Metin (Hırvatistan Bilimler ve Sanatlar Akademisi Arşivi Doğu Koleksiyonu 1177)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- AKSOYAK, İ. H. (1999). "Hâfız Divanındaki İlk Beytin Osmanlı Edebiyatına Etkisi". *Bilgi*, 8: 99-102.
- AKÜN, Ö. F. (1994). "Divan Edebiyatı". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 389-427.
- AYDEMİR, Y. (2001). "Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü". *Bilgi*, 19: 147-156.
- AYDEMİR, Y. (2007). "Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler". *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/3: 122-137.
- AYDEMİR, Y. (2018). *Ramazan Behiştî Divânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yay. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-199899/vizeli-ramazan-behisti-divani.html> (05.08.2025).
- AYNUR, H. (2013). "Çâkerî, Sinân Bey, Yûsuf-ı Çâkerî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cakeri-sinan-bey-yusufi-cakeri> (05.08.2025).
- BAHADIR, S. C. (2012). "Hayâlî Bey'in Bilinmeyen Gazelleri". *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4: 921-946.
- ÇAVUŞOĞLU, M. ve TANYERİ, M. A. (1987). *Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı* (C. III). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KAPLAN, H. (2018). "Bâkî'nin Basılı Divanlarında Yer Almayan Şiirleri ve Divanının Bir Nüshası Üzerine Bazı Notlar". *International Journal of Language Academy*, 6/2: 223-253.
- KARAHAN, A. (1966). *Kanunî Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figanî ve Divançesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. No:1181.
- KIRKKILIÇ, H. A. (2015). *Murâdî Divanı İnceleme-Tenkitli Metin Sultan Üçünü Murad*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- KÖKSAL, M. F. (2012). "Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistemati Tasnifi Projesi (MESTAP)". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. İstanbul: Turkuaz Yayınları, 409-431.
- KÖKSAL, M. F. (2013). "Selîkî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seliki> (17.09.2021).
- KÜÇÜK, S. (2011). *Bâkî Divânı Tenkitli Basım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- OKUYUCU, C. (1994). *Cinânî (Hayatı-Eserleri-Divânının Tenkitli Metni)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SARAÇ, Y. (2002). *Emrî Divanı*. İstanbul: Eren Yayınları.
- TARLAN, A. N. (1967). *Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)* (C. I). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

TARLAN, A. N. (1970). *Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)* (C. II). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

TARLAN, A. N. (1992). *Hayâli Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

ZÜLFE, Ö. (2006). *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selîkî ve Şiirleri*. Ankara: Avrasya Yayınları.

AÇIKLAMALAR

¹ Mısra da vezin aksamaktadır.

² Bu bağlamda taranan mecmualar künyeleriyle birlikte aşağıda verilmiştir:

ATİK GÜRBÜZ, İ. (2018). *Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Sandûkatü'l-Ma'ârif*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yay. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57123,mecmuatul-letaif-ve-sandukatul-maarifpdf.pdf?0> (17.09.2021).

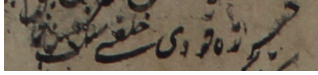
ERTEK MORKOÇ, Y. (2003). *Eğridirli Hacı Kemâl'in Câmiü'n-Nezâir'i*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GIYNAŞ, K. A. (2017). *Pervâne b. Abdullah, Pervâne Bey Mecmuası*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yay. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html> (25.10.2021).

GÜRBÜZ, M. (2018). *Kâbilî, Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yay. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208513/sulan-i-bana--munasib-esar.html> (25.10.2021).

KÖKSAL, M. F. (2017). *Edirneli Nazmî-Mecmaü'n-Nezâir*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yay. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195954/mecmaun-nezair-edirneli-nazmi.html> (17.09.2021).

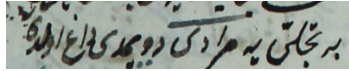
³ Silik yazıdan dolayı okunamamıştır.

⁴ Burada kelime eksiktir.

⁵ Metinde "gelir / keler / kiler" okunacak şekilde imla edilen kelime anlam düşünülerek bu şekilde okunmuştur.

⁶ Mecmuada kelime silinmiş durumda olduğu için okunamamıştır.

⁷ Kelime metinde "Hitâda" biçiminde imla edilmiştir.

⁸ Kelime metinde "tesettür" okunacak şekilde imla edilmiştir, ancak vezin gereği bu şekilde okunmuştur.

SORUMLU YAZAR CORRESPONDING AUTHOR	ARŞ. GÖR. DR. ESMA ACAR esmaacar@karatekin.edu.tr
ETİK KURUL İZİNİ ETHICS COMMITTEE APPROVAL	ÇALIŞMADA HERHANGİ BİR ETİK KURUL İZNİNE GEREK YOKTUR. THERE IS NO NEED FOR ANY ETHICAL COMMITTEE APPROVAL FOR THE STUDY.
DESTEKLEYEN KURUM/KURULUŞLAR SUPPORTING-SPONSOR INSTITUTIONS OR ORGANIZATIONS	HERHANGİ BİR KURUM/KURULUŞTAN DESTEK ALINMAMIŞTIR. NO SUPPORT WAS RECEIVED FROM ANY INSTITUTION/ORGANIZATION.
KATKI ORANI AUTHOR CONTRIBUTION PERCENTAGE	BİRİNCİ YAZAR % 53 FIRST AUTHOR İKİNCİ YAZAR % 47 SECOND AUTHOR
ÇIKAR ÇATIŞMASI CONFLICT OF INTEREST	HERHANGİ BİR ÇIKAR ÇATIŞMASI BULUNMAMAKTADIR. THERE IS NO CONFLICT OF INTEREST.
DEĞERLENDİRME ASSESSMENT	İKİ DIŞ HAKEM / ÇİFT TARAFLI KÖRLEME TWO EXTERNAL REFEREES / DOUBLE BLIND
BENZERLİK TARAMASI SIMILARITY SCREENING	DERGİPARK, İNTİHAL.NET ÜZERİNDEN YAPILMIŞTIR. THE SCREENING WAS DONE THROUGH DERGİPARK, İNTİHAL.NET.
TELİF HAKKI VE LİSANS COPYRIGHT AND LICENSE	YAZARLAR DERGİDE YAYINLANAN ÇALIŞMALARININ TELİF HAKKINA SAHİPTİRLER VE ÇALIŞMALARI CC BY-NC 4.0 LİSANSI ALTINDA YAYIMLANMAKTADIR. THE AUTHORS OWN THE COPYRIGHT OF THEIR WORK PUBLISHED IN THE JOURNAL AND THEIR WORK IS PUBLISHED UNDER THE CC BY-NC 4.0 LICENSE.
YAPAY ZEKÂ KULLANIMI USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	ÇALIŞMADA YAPAY ZEKÂ KULLANILMAMIŞTIR. ARTIFICIAL INTELLIGENCE WAS NOT USED IN THE STUDY.